

نگاهی به آموزش عالی فراملی^۱ در کشور ایران: مسائل و چشم انداز

عباس بازرگان^{۲*}، رضوان حسین قلی زاده^۳ و محمد دادرس^۴

چکیده آموزش عالی فراملی عبارت از مجموعه برنامه‌های آموزشی و درسی (حضور یا غیر حضوری) است که مؤسسه‌ای از کشور مبدأ در کشور مقصد عرضه می‌کند. این نوع آموزش مشمول آیین نامه‌های تجارت جهانی است. آموزش عالی فراملی در کشور ایران نیز در دهه گذشته مورد توجه قرار گرفته است و تعدادی از دانشگاهها و مراکز آموزش عالی دوره‌های آموزش عالی فراملی برگزار کرده‌اند. هدف از این پژوهش بررسی وضعیت موجود آموزش عالی فراملی در کشور ایران بوده است. بدین منظور، جامعه آماری مورد نظر بررسی شد و داده‌های مربوط به آموزش عالی فراملی در ایران در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵ از ۲۱ دانشگاه گردآوری و اطلاعات به دست آمده از آن تحلیل شد. نتایج به دست آمده نشان داد که ایران یک کشور واردکننده آموزش عالی [از کشورهای نظیر انگلستان، روسیه، آمریکا و فرانسه و...] است و همزمان صادرکننده آموزش عالی فراملی [به کشورهای نظیر ازبکستان، افغانستان، ترکمنستان و پاکستان و...] به شمار می‌آید. مطالعه درون‌داده‌ها و فرایندهای این نوع آموزش در قالب برنامه‌های مشترک میان دانشگاههای خارج از ایران با دانشگاههای داخلی نشان‌دهنده آن است که وضعیت موجود آن از مطلوبیت برخوردار نبوده است. نظر به اهمیت این نوع آموزش عالی، لازم است برای گسترش آن برنامه‌ریزی و سازماندهی صورت گیرد.

کلید واژگان: آموزش عالی فراملی، دوره‌های مشترک دانشگاهی، صادرات و واردات آموزش عالی، تضمین کیفیت.

مقدمه

تحولات اقتصادی و فناوری در دو دهه اخیر در جهان تأثیر چشمگیری بر ساختار آموزش عالی داشته و به گونه‌های مختلف نمایان شده است. آموزش عالی فراملی یکی از گونه‌های یاد شده است. این نوع آموزش ریشه در اندیشه جهانی شدن دارد؛ به عبارت دیگر، آموزش عالی فراملی به عنوان «کالایی» صادراتی منظور می‌شود. به طوری که مرزهای جغرافیایی کشورها را در نوردیده و برای آن عرضه و تقاضای بین‌المللی به وجود آمده است (Middlehearst, 2002). به منظور تسهیل این گونه آموزش، موافقتنامه عمومی تجارت در خدمات^۵ به وسیله

1. Transnational Higher Education (Cross-boarder Higher Education)

۲. استاد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

*. مسئول مکاتبات: abazarga@ut.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه تهران، تهران، ایران: r.h.gholizadeh@gmail.com

۴. استادیار مرکز ارزیابی کیفیت دانشگاه تهران، تهران، ایران: dadras.m@gmail.com

پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۲/۱۳

دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۷/۱۱

5. General Agreement on Trade in Services(GATS)

سازمان تجارت جهانی^۶ به تصویب رسیده است (Knight, 2002). تصویب چنین آیین‌نامه‌ای منظور ساختن آموزش عالی به عنوان «کالا» را تقویت کرده است. موافقتنامه یاد شده خدمات آموزشی را به طور اعم و نیز عرضه آموزش عالی فراملی را به طور اخص در بر می‌گیرد. این امر یکی از عوامل مؤثر در گسترده‌تر شدن فرصتهای آموزش عالی بوده است.

گسترده‌تر شدن فرصتهای آموزش عالی در جهان به افزایش بی‌سابقه تقاضا برای آموزش عالی به ویژه برای آموزش عالی فراملی در کشورهای مختلف منجر شده است. به استناد گزارش یونسکو، برآوردهای ثبت‌نام در آموزش عالی جهان نشان می‌دهد که بیش از ۱۰۰ میلیون دانشجو در سراسر جهان تحت پوشش آموزشهای فراملی قرار گرفته‌اند و تا سال ۲۰۲۰ میلادی این رقم به ۱۲۵ میلیون نفر خواهد رسید (Moses, 2004; As Cited in Bazargan et al., 2007). داده‌های بین‌المللی در خصوص نسبت دانشجویان خارجی نشان می‌دهد که دانشجویان آسیایی بیشترین درصد دانشجویان خارجی در حال تحصیل در کشورهای عضو و غیر عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۷ را تشکیل می‌دهند. کشورهای چین با نسبت ۸ درصد، کره با ۵/۴ درصد و ژاپن با ۳/۴ درصد به ترتیب بیشترین تقاضا برای آموزشهای بین‌المللی را به خود اختصاص داده‌اند.

مطالعه برآورد تقاضای جهانی برای آموزش عالی در سطح بین‌المللی تا سال ۲۰۲۵ میلادی حاکی از افزایش نرخ در حال رشد تقاضا برای آموزش بین‌المللی است. کشور چین بالاترین رشد را داشته است و انتظار می‌رود این میزان افزایش یابد. بر اساس برآورد تقاضا برای آموزش عالی بین‌المللی در سال ۲۰۲۵ میلادی کشورهای چین، هند، مالزی، کره، ترکیه، مراکش، ویتنام و ایران به ترتیب هشت کشور رتبه اول تقاضا برای آموزش بین‌المللی در سال ۲۰۲۵ میلادی به شمار خواهند آمد (Moses, 2004; As Cited in Bazargan et al., 2007).

بر این اساس، اغلب کشورهای صنعتی سعی داشته‌اند تا سهمی از «بازار» عرضه آموزش عالی در جهان را به‌دست آورند. در این خصوص، از دهه ۱۹۸۰ میلادی اشکال جدید عرضه آموزش عالی فراملی در قالب شعبات برون‌مرزی دانشگاههای کشورهای صنعتی فراهم شده است. هدف بیان شده از این نوع آموزش، بهبود مهارتها و قابلیتهای داوطلبان ورود به نظامهای آموزش عالی در قالب آموزش فرا ملی است. اما هدف یادشده در صورتی می‌تواند تحقق یابد که اجرای دوره‌ها از کیفیت مطلوب برخوردار باشد. برای تحقق این امر در برخی از کشورها چارچوبهای ملی برای تضمین کیفیت و اعتبارسنجی برنامه‌های آموزش فراملی و به رسمیت شناختن دانشنامه‌های تحصیلی آن مورد توجه گرفته است. در این زمینه، تدوین چارچوب جامع برای هماهنگی فعالیتهای مختلف آموزش فراملی در سطح بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته و بر ضرورت ایجاد نظام ارزیابی و اعتبارسنجی در سطح ملی برای تضمین کیفیت آموزش فراملی تأکید شده است (UNESCO/OECD, 2005). با توجه به مطالب یادشده، در این مقاله به سؤلهای پژوهشی به شرح زیر پاسخ داده می‌شود:

۱. ویژگیهای آموزش عالی فراملی چیست؟
۲. بر اساس داده‌های قابل دسترس، آموزش عالی فراملی در ایران چگونه بازنمایی می‌شود؟
۳. چگونه می‌توان به آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب دست یافت؟
۴. ساختار مناسب تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی در ایران چیست؟

6. World Trade Organization

7. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)

به منظور پاسخ دادن به سؤالهای یاد شده ابتدا آموزش عالی فراملی معرفی و ابعاد آن تحلیل می‌شود. سپس، با استفاده از نتایج به‌دست آمده از یک بررسی آموزش عالی فراملی در ایران، که در سال ۱۳۸۶ اجرا شده است (Bazargan et al., 2007)، سؤالهای یادشده پاسخ داده می‌شود.

یونسکو آموزش عالی فراملی را چنین تعریف می‌کند: «کلیه برنامه‌های آموزش عالی یا مجموعه واحدهای درسی یا خدمات آموزشی (شامل آموزش از راه دور) که توسط مؤسسه‌ای از کشور مبدأ در کشور مقصد ارائه می‌شود. چنین برنامه‌هایی ممکن است متعلق به نظام آموزشی کشور مبدأ باشد یا ممکن است مستقل از نظام آموزش ملی هر دو کشور مبدأ و مقصد صورت بگیرد» (Adam, 2001). آموزش عالی فراملی بر پدیده خارج از مرزهای سیستم آموزش عالی ملی دلالت دارد و معمولاً در چارچوب مقوله آموزش رسمی یا غیررسمی در کشور میزبان تعریف می‌شود (Vignoli, 2004).

اصولاً آموزش عالی فراملی به دامنه وسیعی از فعالیتهای آموزشی اشاره دارد که معمولاً بخشی از موافقتنامه‌ها و ارتباطات علمی بین‌المللی، پروژه‌ها و برنامه‌های توسعه بین‌المللی یا فعالیتهای تجارت بین‌المللی را در بر می‌گیرد. بنابراین، آموزش عالی فراملی با ویژگیهایی مانند جا به جایی دانشجویان و مدرسان، واگذاری امتیاز ایجاد مؤسسات یا عرضه دوره‌ها و برنامه‌های درسی به نام یک مؤسسه آموزش عالی از یک کشور در سراسر مرزهای ملی کشور دیگر و به رسمیت شناختن گواهینامه‌ها و دانشنامه‌های تحصیلی توصیف می‌شود (Poley, 1996).

آموزش عالی فراملی یکی از جلوه‌های بین‌المللی شدن آموزش عالی است، به طوری که یکی از مؤلفه‌های آن بر تعامل میان فرهنگی آموزش عالی استوار است. این امر به دانشجویان یاری می‌دهد تا مهارت‌های بین‌المللی و میان‌فرهنگی خود را، بدون ترک کشورشان، پرورش دهند. این امر از طریق برنامه مشترک میان دانشگاه‌های دو کشور انجام می‌شود و مدرسان از دو کشور در کشور خودشان در اجرای برنامه مشارکت دارند. مؤلفه دیگر از بین‌المللی شدن آموزش عالی همانا بر برون‌مرزی شدن آموزش عالی از طریق تحرک دانشجویان و مدرسان تأکید دارد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، هر دو مؤلفه آموزش عالی فراملی بر تحرک برنامه‌ها، مواد آموزشی و مؤسسات عرضه‌کننده دلالت دارد. اما مؤلفه دوم از آموزش عالی فراملی مرزهای ملی را در هم می‌نوردد و به‌صورت برون‌مرزی عرضه می‌شود، به طوری که موجب تحرک دانشجو و اعضای هیئت‌علمی می‌شود (Moses, 2004).

با توجه به تعریف یادشده از آموزش عالی فراملی، این نوع برنامه‌ها به دو شکل اصلی قابل عرضه است: ۱. همکاری یک مؤسسه از کشور میزبان با مؤسسه کشور دیگر به صورت اعطای امتیاز برای ایجاد برنامه مشترک و صدور گواهینامه‌های مشترک که بر اساس آن برخی از برنامه‌ها یا واحدهای درسی یا سایر خدمات مؤسسه امتیاز دهنده از طریق مؤسسه دیگر عرضه می‌شود؛ ۲. عرضه مستقل و بدون همکاری نظیر ایجاد شعبه یک مؤسسه آموزش عالی، تأسیس مؤسسات وابسته خارجی یا مؤسسات بین‌المللی که بر اساس آن برنامه درسی یا بخشی از واحدهای درسی یا سایر خدمات مستقیماً به وسیله مؤسسه امتیاز دهنده در کشور میزبان عرضه می‌شود (Lee, 2006).

این شک وجود دارد که آموزش عالی فراملی (برون‌مرزی) به عنوان تهدیدی برای نظام‌های آموزشی در سطح ملی تلقی شود. اما معمولاً آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب می‌تواند دانشگاه‌های بومی را متوجه رقیب بین‌المللی سازد. علاوه بر آن، نظام آموزش عالی ملی را نسبت به پاسخگویی به تقاضا برای دسترسی به آموزش مطلوب‌تر و یادگیری برای کسب مهارت‌های مورد نیاز کشور و تعادل بین عرضه و تقاضا برای آموزش عالی حساس کند (Vignoli, 2004). در خصوص تدوین ضوابط لازم برای عرضه آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب

کوششهای چندی به عمل آمده است که از جمله می‌توان به کوششهای انجمن دانشگاهها و کالجهای کانادا، شورای امریکایی آموزش عالی، شورای اعتبارسنجی آموزش عالی و انجمن بین‌المللی دانشگاهها اشاره کرد. این سازمانها در سال ۲۰۰۴ میلادی طی بیانیه مشترک اعلام کردند که برنامه‌های آموزش برون‌مرزی باید با رعایت ضوابط مشخص طراحی و اجرا شوند. ضوابط یادشده بر موارد زیر تأکید دارند:

۱. منظور داشتن رفاه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی کشور میزبان؛ ۲. توانمندسازی جوامع در حال توسعه برای نیل به برابری در سطح جهان؛ ۳. تمرکز بر پرورش تفکر انتقادی با محوریت شهروند پاسخگو در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی؛ ۴. دسترسی به آموزش عالی فراملی برای کلیه فراگیران؛ ۵. توسعه فرصتهای جا به جایی و تحرک اعضای هیئت‌علمی، دانشجویان و پژوهشگران در سطح بین‌المللی؛ ۶. ارائه منابع و اطلاعات کامل و شفاف به دانشجویان و ذینفعان خارجی در باره برنامه‌های آموزش فراملی (Santos, 2002).

نظر به اینکه آموزش عالی فراملی به عنوان ابزاری برای توسعه فرایند بین‌المللی شدن آموزش عالی و گسترش همکاری بین فرهنگی قلمداد می‌شود، ممکن است در اجرای آن سوء استفاده شود. این امر صرفاً به دلیل سودجویی صرف و تمایل برخی از مؤسسات خارجی است که فقط به دنبال سود و منافع مادی خود هستند و به کیفیت عملکرد یادگیری چندان توجه ندارند. در چنین حالتی به دلیل برخی مسائل از جمله نبود شفافیت قوانین و آیین‌نامه‌های آموزش عالی فراملی، گواهینامه‌های تحصیلی جعلی و اعطای دانشنامه‌های تحصیلی تهی، بدون طی مراحل یادگیری، است. از این رو، تضمین کیفیت در آموزش عالی فراملی از جمله مهم‌ترین ابعاد آن به‌شمار می‌رود. آموزش فراملی به‌عنوان ابزاری برای توسعه جنبه‌های بین‌المللی آموزش عالی و ارتقای همکاریهای میان فرهنگی کشورها قلمداد می‌شود. این نوع از آموزش پیامدهایی دارد که ممکن است به ایجاد تنش بین نظام آموزش عالی ملی و نظام آموزش عالی فراملی بینجامد که از این جمله می‌توان به اعتبارسنجی دوره‌ها و برنامه‌های آموزشی، به‌رسمیت شناختن مدارک تحصیلی و تضمین کیفیت آنها اشاره کرد. این سه جنبه از آموزش عالی فراملی از جمله موارد اساسی هستند که در بسیاری از گزارشها و بیانیه‌های صادر شده به وسیله انجمنها و مؤسسات بین‌المللی در باره آموزش عالی فراملی مؤکداً به آنها اشاره شده است. در میان این سه مورد، تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی اساس و پایه موفقیت این نوع آموزش قلمداد می‌شود (Vignoli, 2004).

چنین به نظر می‌رسد که یکی از مهم‌ترین دلایل به رسمیت نشناختن آموزش فراملی نبود سازکارهای تضمین کیفیت باشد. مادامی که نظام ملی نظارت و ارزیابی در آموزش عالی کشور میزبان وجود نداشته باشد، آموزش عالی فراملی مسئله‌ای تردیدآمیز خواهد بود. لذا، قبل از عرضه آموزش عالی فراملی باید رابطه بین به رسمیت شناختن و تضمین کیفیت آن تقویت شود. مسائل به‌وجود آمده در زمینه به‌رسمیت شناختن صلاحیتهای آموزش عالی فراملی تقریباً به دلیل نبودن قوانین خاص ملی و نیز به دلیل نبود دستورالعمل مشترک و رویکردهایی برای ابعاد تضمین کیفیت آن است.

بنابراین، برای عرضه موفقیت‌آمیز آموزش عالی فراملی در یک کشور، ایجاد و تقویت سازکارهای تضمین کیفیت ضروری است. این امری است که با نظام ملی ارزیابی آموزش عالی رابطه مستقیم دارد، زیرا چنین نظامی می‌تواند ساختار سازمانی لازم را برای ارائه اطلاعات شفاف در باره رویه‌ها و فرایندهای آموزش و یادگیری، کیفیت، اعتبارسنجی و به رسمیت شناختن دانشنامه‌های تحصیلی آموزش عالی فراملی فراهم کند. واضح است که در برخی از کشورها در سطح ملی چنین چارچوب جامعی برای تضمین کیفیت و اعتبارسنجی وجود ندارد. به‌رغم این

واقعیت، در سطح بین‌المللی کوشش‌هایی به منظور هدایت اقدامات لازم برای تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی صورت گرفته است (UNESCO/OECD, 2005).

علاوه بر آن، برخی از کشورهایی که در زمینه صادرات یا واردات آموزش عالی فراملی گام برداشته‌اند، کوشش‌هایی برای تسهیل تضمین کیفیت این نوع از آموزش عالی به عمل آورده‌اند؛ از جمله می‌توان به کوشش‌های مشترک شبکه اروپایی تضمین کیفیت در آموزش عالی، انجمن دانشگاه‌های اروپایی^۸، انجمن اروپایی مؤسسات آموزش عالی^۹ و اتحادیه ملی دانشجویان در اروپا^{۱۰} اشاره کرد. همچنین، کوششی دیگری که به وسیله یونسکو با همکاری شبکه آسیا و اقیانوسیه برای کیفیت آموزش عالی (APQN) به عمل آمده است، با عنوان «مجموعه ابزار»^{۱۱}، ارزیابی کیفیت آموزش فراملی را تسهیل می‌کند (UNESCO/APQN, 2006). حاصل این کوشش‌ها آن بوده است که استانداردها و دستورالعمل‌هایی به منظور تضمین کیفیت آموزش فراملی تدوین شده است. یکی از این دستورالعمل‌ها که از آن با عنوان «روال مطلوب»^{۱۲} نام برده می‌شود، مصوب مرکز اروپایی آموزش عالی [وابسته به یونسکو] است. دستورالعمل یادشده توجیه می‌کند که سازکارهای آموزش عالی فراملی باید روشن و شفاف باشد، دسترسی گسترده به آموزش عالی را تقویت کند و پاسخگوی تقاضاهای آموزشی فراگیران باشد. علاوه بر آن، به توسعه شناختی، فرهنگی، اجتماعی، شخصی و حرفه‌ای دانشجویان کمک کند و همچنین، تابع قوانین ملی مربوط به آموزش عالی کشور مبدأ و مقصد باشد (UNESCO/ECH, 2001). در سال ۲۰۰۵ میلادی، یونسکو و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه توافق کردند که دستورالعمل مشترکی برای تضمین کیفیت در آموزش عالی فراملی تدوین کنند. این امر به‌عنوان یک اقدام واکنشی در برابر تجاری شدن آموزش عالی بود. این دستورالعمل علاوه بر پیشنهاد ابزار لازم برای ارزیابی کیفیت، بهترین عملکردهایی را که می‌تواند مبنای قضاوت در آموزش عالی فراملی قرار گیرد، عرضه می‌کند (UNESCO/OECD, 2005).

روش پژوهش

به منظور پاسخ دادن به سؤالهای پژوهشی یادشده، ابتدا با استفاده از اطلاعات پژوهشی موجود در سطح بین‌المللی به شیوه مطالعه موردی، مفهوم آموزش عالی فراملی مورد توجه قرار گرفت و ابعاد آن بررسی شد. همچنین، به منظور پاسخ دادن به سؤال دوم تحقیق از داده‌های گردآوری شده در طرح تحقیق «بررسی آموزش عالی فراملی در ایران و پیشنهاد ساختار مناسب برای ارتقای کیفیت آن» (Bazargan et al., 2007) استفاده شد. در طرح یادشده، جامعه مورد مطالعه شامل کلیه دانشگاه‌های دولتی [وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز آموزش عالی وابسته به سایر وزارتخانه‌ها] در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵ بود و ۱۰۹ دانشگاه را در بر می‌گرفت. گردآوری داده‌ها در خصوص مطالعه یادشده از طریق شمارش کامل افراد (سرشماری) صورت گرفته بود. برای پاسخ دادن به سؤال سوم تحقیق از شیوه توصیفی - تحلیلی استفاده شد و تجربه‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفت. برای سؤال چهارم تحقیق، وضعیت مطلوب آموزش عالی فراملی مورد

8. European University Association

9. The European Association of Institutions in Higher Education

10. The National Unions of Students in Europe

11. Tool Kit

12. Good Practice

توجه قرار گرفت و با توجه به تصویری که از وضعیت موجود آموزش عالی فراملی [در سال ۱۳۸۶] به‌دست آمده بود، به منظور بهبود ساز کار آن و حرکت به سوی وضعیت مطلوب، پیشنهادهایی عرضه شده است. ابزار گردآوری داده‌ها در طرح یادشده شامل دو پرسشنامه محقق ساخته بود. پرسشنامه اولیه (فرم شماره ۱) برای تشخیص واحدهای آموزش عالی - دارای برنامه‌های آموزش عالی فراملی - تهیه شده بود. این پرسشنامه به کلیه دانشگاه‌های دولتی در سراسر ایران و نیز سازمان مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی ارسال شد. سپس، پرسشنامه اصلی (فرم شماره ۲) برای آن دسته از دانشگاهها و مراکز آموزش عالی ارسال شد که در پرسشنامه اولیه اجرای برنامه آموزش عالی فراملی را اعلام کرده بودند. این پرسشنامه داده‌های مربوط به متغیرهای زیر را شامل می‌شود: دوره‌های آموزشی، دانشجویان و اعضای هیئت علمی، منابع مادی و کالبدی، فرایند آموزش و یادگیری، ارتباط استاد- دانشجو و تعامل آنان، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) و تسهیلات آموزشی و رفاهی در دوره‌های آموزش فراملی. علاوه بر آن، داده‌هایی در زمینه ساختار و نوع برنامه، مسائل و مشکلات موجود و سیستم مدیریت نظام آموزش عالی فراملی گردآوری شد. پرسشنامه مورد نظر در مرحله اجرای مقدماتی با استفاده از داده‌های به‌دست آمده از اجرای مقدماتی در یکی از دانشگاه‌های دولتی رواسازی و قابلیت اعتماد آن محاسبه شد.

به منظور تعیین اعتبار (روایی) پرسشنامه اصلی از روایی سازه استفاده شد. در این خصوص، از تحلیل عاملی با چرخش واریماکس^{۱۳} (متعامد) بهره گرفته شد. بدین طریق سه عامل اصلی به‌دست آمد: عامل اول «تسهیلات آموزشی»، عامل دوم «تسهیلات رفاهی» و عامل سوم «فناوری اطلاعات و ارتباطات» نامگذاری شد. همچنین، برای تعیین قابلیت اعتماد (پایایی) پرسشنامه اصلی با استفاده از روش آلفای کرونباخ ضریب پایایی برابر با ۰/۹۱ به‌دست آمد.

یافته‌ها

در این قسمت با توجه به داده‌های گردآوری شده به سؤالیهای پژوهش پاسخ داده می‌شود.

۱. ویژگیهای آموزش عالی فراملی چیست؟

آموزش عالی فراملی دامنه گسترده‌ای از برنامه‌های آموزشی - بعد از دوره متوسطه - را شامل می‌شود که از طریق موافقتنامه‌ها و ارتباطات علمی بین المللی بین دو یا چند دانشگاه/مؤسسه آموزش عالی، که حداقل دو مؤسسه از آنها در دو کشور مختلف مستقر باشند، به اجرا در می‌آید. این نوع آموزش در زمره تجارت بین‌المللی دسته‌بندی می‌شود. به‌طور کلی، آموزش عالی فراملی می‌تواند یک یا چند مورد از حالت‌های زیر را شامل شود:

جابه‌جایی دانشجو یا مدرس از یک کشور به کشور دیگر، تدوین برنامه درسی در یک کشور و اجرای آن در کشور دیگر، تشریک مساعی در تدوین و اجرای برنامه‌های درسی و آموزشی مشترک میان مؤسسه‌های آموزش عالی دو [یا چند] کشور، اعطای امتیاز، نشان و اعتبار یک دانشگاه/ مؤسسه آموزش عالی در یک کشور برای اجرای برنامه‌های درسی و آموزشی به وسیله دانشگاه/ مؤسسه آموزش عالی در کشور دیگر و نیز صدور گواهینامه‌ها و دانشنامه‌های مشترک و مانند آن و ایجاد شعبه مستقل دانشگاه / مؤسسه آموزش عالی یک کشور در کشور دیگر (UNESCO/ECH,2001; UNESCO/OECD,2005; UNESCO/APQN,2006).

بنابراین، برای اینکه یک برنامه آموزش عالی را بتوان به‌عنوان آموزش عالی فراملی قلمداد کرد، باید در تدوین، اجرا، گواهی کردن عملکرد یا اعطای گواهینامه/ دانشنامه آن دانشگاه/ مؤسسه آموزش عالی از حداقل دو کشور مشارکت داشته باشند؛ به عبارت دیگر، ویژگی لازم این نوع آموزش عالی در نوردیدن مرزهای ملی برای برقراری ارتباطات آموزشی، پژوهشی و عرضه خدمات علمی است (Woodhouse, 2006).

۲. براساس داده‌های قابل دسترس، آموزش عالی فراملی در ایران چگونه بازنمایی می‌شود؟

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، در پاسخ این سؤال تحقیق از داده‌های موجود، که در سال ۱۳۸۶ گردآوری شده بود، استفاده شد (Bazargan, b et al., 2007). در جهت سیاست راهبردی توسعه همکاری‌های علمی و بین‌المللی نظام آموزش عالی ایران، از اواخر دهه ۱۳۷۰ دانشگاه‌های ایران از طریق «آیین‌نامه دوره‌های آموزش عالی مشترک با دانشگاه‌های خارج از کشور» دوره‌های آموزش عالی فراملی را برگزار کردند. برگزاری این دوره‌های دانشگاهی آغازی بر آموزش عالی فراملی در کشور ایران محسوب می‌شود. داده‌های گردآوری شده در سال ۱۳۸۶ حاکی از آن است که حدود بیست و یک واحد آموزش عالی (دانشگاه/مؤسسه/مرکز) در کشور ایران از طریق ۲۸ برنامه آموزشی/ درسی در مقاطع دکتری، کارشناسی‌ارشد و کارشناسی با آموزش عالی فراملی سروکار داشته‌اند. در این میان، بیش از ده کشور مبدأ (عرضه‌کننده) که دامنه جغرافیایی آن قاره‌های آسیا، اقیانوسیه، اروپا و آمریکا را در بر می‌گرفته است، به عرضه آموزش عالی فراملی در کشور ایران پرداخته‌اند. در این میان، دانشگاه‌های اروپایی، به‌ویژه کشور انگلستان، بیشترین سهم را در عرضه آموزش عالی فراملی در ایران به خود اختصاص داده است. در جدول ۱ توزیع کشورهای عرضه‌کننده آموزش عالی فراملی در کشور ایران در سال ۱۳۸۶ نشان داده شده است. در نیمه دوم دهه ۱۳۸۰ سیاست‌های مربوط به آموزش عالی فراملی در کشور ایران چنان بود که ترغیب‌کننده رشد این‌گونه آموزش عالی نبود. از این رو، گردآوری داده‌های مربوط به اجرای این نوع برنامه‌های آموزش عالی با دشواری رو به رو بود.

بنا بر داده‌های گردآوری شده در دوره مورد ارجاع، دانشگاه‌های مورد همکاری در اجرای آموزش عالی فراملی در کشور ایران از نظر شهرت علمی جهانی در مراتب گوناگون قرار دارند. در این میان، کشور انگلستان، با بیش از ۳۰ درصد از تعداد برنامه‌های آموزشی، حضور فعال‌تری در بازار آموزش عالی فراملی ایران داشته است. دانشگاه‌های مجری این برنامه شامل: منچستر، کینگستون و لیورپول و برنامه‌های آموزش عالی فراملی عرضه شده به‌وسیله آنها در رشته‌های پژوهش هنر، مهندسی (مکانیک، کامپیوتر، انرژی و غیره) و علوم پزشکی بوده است.

استرالیا دومین کشوری بوده است که بیش از ۱۰ درصد بازار آموزش عالی فراملی در کشور ایران را در سال ۱۳۸۶ به خود اختصاص داده بود. برنامه‌های آموزشی عرضه شده به‌وسیله این کشور از طریق دانشگاه‌های جیمز کوک و گوئینزلند و در رشته‌های علوم پایه و مدیریت برگزار شده است. شایان ذکر است که دانشگاه‌های مجری آموزش عالی فراملی یادشده، اغلب از نظر معاونت دانشجویی (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۴) در زمره دانشگاه‌های برتر جهان ارزیابی شده‌اند.

جدول ۱- توزیع کشورهای مبدأ آموزش عالی فراملی در کشور ایران - سال ۱۳۸۶

نام کشورهای مبدأ	تعداد برنامه مورد همکاری	تعداد دانشگاههای مقصد (ایران)
روسیه	۲	۲
ترکیه	۱	۱
تایلند	۱	۱
انگلستان	۸	۶
فرانسه	۱	۱
سوئد	۱	۱
هلند	۱	۱
استرالیا	۳	۳
ایالات متحده آمریکا	۱	۱
اظهار نشده / سایر *	۹	۴
جمع	۲۸	۲۱

* برخی از دانشگاههایی که نسبت به عرضه داده‌های کامل در باره برنامه‌های خود با امساک عمل کرده‌اند یا در موقع گردآوری داده‌ها تفاهمنامه برقراری ارتباط علمی و دایر ساختن دوره های آموزشی هنوز به امضای نهایی نرسیده بود (Bazargan et al., 2007).

یادآوری این نکته ضروری است که برخی از دانشگاههای ایران به تأسیس و اجرای برنامه‌های آموزش عالی فراملی در کشورهای همسایه شرقی و شمالی پرداخته‌اند. علاوه بر این، دانشگاه شهید بهشتی یک برنامه آموزش فراملی را در یکی از کشورهای خلیج فارس در سال ۱۳۸۶ به اجرا در آورده بود (Bazargan, 2008a). همچنین، دانشگاه آزاد اسلامی برنامه‌هایی را در برخی کشورها از جمله انگلستان به اجرا در آورده است (Bazargan et al., 2007).

به منظور درک دقیق‌تر وضعیت موجود برنامه‌های آموزش عالی فراملی در کشور ایران، براساس داده‌های گردآوری شده در سال ۱۳۸۶، فعالیت دانشگاهها در زمینه آموزش عالی برون‌مرزی - با توجه به جنبه‌های رسالت، سیاستها و هدفها، درون‌داده‌ها، فرایندها و برون‌داده‌ها - تحلیل شده است:

الف) داده‌های گردآوری شده حاکی از آن است که اغلب برنامه‌های آموزش عالی فراملی از نظر هدفها با نیازهای دانشجویان و جامعه و تحولات آن نسبتاً تناسب داشته‌اند. اما آیین‌نامه‌ها و ضوابط روشن و مدون در باره چگونگی همکاری بین دو کشور در برگزاری دوره‌های مشترک وجود نداشته است. بنابراین، به رغم ضرورت‌های یادشده در نظامنامه روال مطلوب و دستورالعمل کیفیت آموزش عالی فراملی، اطلاعات گردآوری شده نشان می‌دهد که برای ساختارمند کردن آموزش عالی فراملی در کشور ایران باید کوشش بیشتری به عمل آورد.

ب) شواهد گردآوری شده در باره کیفیت درون‌داده‌های نظام آموزش عالی فراملی در کشور ایران حاکی از تناسب نسبی میان تعداد پذیرفته‌شدگان با امکانات و ظرفیتهای آموزشی در برنامه‌های آموزش عالی فراملی است. دانشجویان پذیرفته شده تقریباً نسبت به اهداف و برنامه‌های آموزش عالی فراملی توجه شده‌اند، اما اغلب از ماهیت رشته تحصیلی و بازار کار آن آگاهی کافی نداشته‌اند. همچنین، دسترسی به خط اینترنتی و اتصال به کتابخانه مؤسسه کشور مبدأ و بهره‌مندی از تسهیلات و خدمات دانشجویی مؤسسه کشور مبدأ مطلوبیت کافی نداشته

است. بنابراین، با استناد به نظامنامه روال مطلوب و دستورالعمل تضمین کیفیت در آموزش عالی فراملی، کیفیت درون‌داده‌های برنامه‌های آموزش برون‌مرزی تا سطح مطلوب هنوز فاصله زیادی داشته است. (ج) کیفیت فرایندهای برنامه‌های آموزش عالی برون‌مرزی با توجه به استفاده از راهبردهای یاددهی-یادگیری، منابع یادگیری، شیوه سنجش و ارزیابی، شیوه تعاملات استاد و دانشجو و به کار گرفتن زیرساختهای فناوری اطلاعات و ارتباطات نسبتاً مطلوب بوده است. یافته‌های به‌دست آمده بیانگر دسترسی نسبی دانشجویان به امکانات آموزشی و پژوهشی در کشور مبدأ است. همچنین، دسترسی دانشجویان و اعضای هیئت علمی به اینترنت و پایگاههای اطلاعاتی عمومی و تخصصی در مؤسسه مقصد نسبتاً مطلوب ارزیابی شده است. هر چند که مؤسسه‌های کشور مبدأ در ارزیابی پیشرفت تحصیلی دانشجویان مشارکت داشته‌اند، اما مشارکت نداشتن مؤسسه کشور مبدأ در ارزیابی عملکرد اعضای هیئت علمی، تعامل کم استاد-دانشجو و دانشجو-دانشجو از طریق چهره به چهره و پست الکترونیکی کیفیت را خدشه‌دار می‌کند. علاوه بر آن، ارتباط ناکافی اعضای هیئت علمی بین‌المللی از کشور مبدأ با کشور مقصد، به‌طور کلی، از ضعف کیفیت فرایندهای نظام آموزش عالی فراملی حکایت داشته است.

با توجه به موارد یاد شده، به استناد راهنمای روال مطلوب برای حصول کیفیت (Stella, 2006) و دستورالعمل تضمین کیفیت در آموزش عالی فراملی که شورای ارتباطات از راه دور آموزشی^{۱۴} و مؤسسه سیاست آموزش عالی^{۱۵} عرضه کرده‌اند، تضمین کیفیت یادگیری دانشجویان و اساساً فرایند و عملکرد آموزش عالی فراملی مستلزم تعریف معیارها و رویه‌های نظارت و ارزیابی دانشجویان، کارکنان و اعضای هیئت علمی است. با الهام از دستورالعمل‌های یادشده، می‌توان سازکارهای مؤثری برای تضمین کیفیت فرایند آموزش عالی فراملی در کشور ایران تهیه و اعمال کرد.

در زمان گردآوری داده‌ها و اطلاعات به‌دست آمده از طرح پژوهشی مورد استناد، هیچ یک از برنامه‌های آموزش عالی فراملی در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی مورد مطالعه دانش‌آموخته نداشتند. اما برخی از اطلاعات به‌دست آمده در باره اعتبارسنجی دوره‌ها و برنامه‌های عرضه شده به‌وسیله یکی از مؤسسه‌های بین‌المللی در ایران (Iran Newspaper, 2007) نشان می‌دهد که شفاف نبودن قوانین و مقررات در اعطای درجه تحصیلی می‌تواند بروندادهای آموزش عالی فراملی را، از طریق عرضه گواهینامه‌های تحصیلی جعلی، خدشه‌دار کند. برنامه آموزش عالی فراملی از طریق دانشگاه هاوایی در کشور ایران نمونه بازاری از این رویداد نامطلوب به‌شمار می‌رود (Iran Newspaper, 2007). بنابراین، به منظور ممانعت از همراه شدن آموزش عالی فراملی با فعالیت‌های کاذب یا اعطای عناوین جعلی و ساختگی، لازم است تدابیری برای اعتبارسنجی و به‌رسمیت شناختن گواهینامه‌های تحصیلی در کشور مبدأ اندیشیده شود. لذا، طبق پیشنهادها بین‌المللی، تضمین کیفیت بروندادهای نظام آموزش عالی فراملی نیازمند اعتبارسنجی گواهینامه‌های تحصیلی صادر شده از سوی مقامات هر دو کشور مبدأ و مقصد است. این امر مستلزم تأیید برابری و معادل بودن گواهینامه‌های تحصیلی صادر شده در داخل و خارج از کشور مؤسسه عرضه کننده است.

14. Instructional Telecommunications Council

15. Institute for Higher Education Policy

۳. چگونه می‌توان به آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب دست یافت؟

همان‌طور که در قسمتهای قبلی مقاله اشاره شد، آموزش عالی فراملی در راستای موافقتنامه عمومی تجارت در خدمات (GATS) مورد توجه قرار گرفته است؛ به عبارت دیگر، این نوع آموزش یکی از بخشهای اصلی «تجاری سازی» آموزش عالی قلمداد می‌شود. لذا، برای دستیابی به کیفیت مطلوب آموزش عالی فراملی باید سازکار اجرایی لازم را فراهم آورد تا دانشجویان و به‌طورکلی، استفاده‌کنندگان بالقوه از این آموزش با اطمینان خاطر به سوی آن جذب شوند. تجربه آموزش عالی فراملی در برخی از کشورها از جمله استرالیا، هنگ کنگ و مالزی نشان می‌دهد که برای این منظور ایجاد نظام و سازکار مناسب و اعمال آیین‌نامه‌های شفاف و قابل دسترس ضرورت دارد (McBurnie and Ziguras, 2004).

یکی از ابعاد آموزش عالی فراملی تجاری سازی فعالیت‌های آموزش عالی است و بدین دلیل، برخی اوقات کوششهای دور از انتظاری از طرف برخی سوداگران در خصوص عرضه این نوع آموزشها برای مثال، «مؤسسه‌های آموزش عالی بین‌المللی کاذب و دانشنامه‌های جعلی»^{۱۶} صورت می‌گیرد. این‌گونه اقدامات در یک کشور در مواردی رخ می‌دهد که سازکار لازم برای نظارت و ارزیابی آموزش عالی فراملی وجود نداشته باشد و قواعد یا آیین‌نامه‌های کاملاً شفاف در دسترس نباشد (Adam, 2001). در این‌گونه شرایط، سوداگران از خلأ موجود در یک کشور سوء استفاده می‌کنند (Bazargan, 2007). بدین طریق آموزش عالی فراملی بدنام می‌شود. برای جلوگیری از این‌گونه سوء استفاده‌ها لازم است هر کشوری که تمایل به استقرار آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب دارد، سازکار سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و ارزیابی آموزش عالی فراملی را ایجاد کند تا از طریق آن، با نظارت بر کوششهای مربوط، موجب گسترش این‌گونه آموزش شود.

با توجه به مراتب یادشده، برای دستیابی به نظام آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب، لازم است نکات زیر رعایت شود (UNESO/OECD, 2005; UNESCO/APQN, 2006):

۱. توجه به دستورالعمل‌های بین‌المللی تدوین شده در باره آموزش عالی فراملی؛
  ۲. درخواست از دانشگاهها/مؤسسه‌های آموزش عالی کشور صادرکننده آموزش عالی فراملی به رعایت استانداردها یا ضوابط آموزش عالی کشور خود در باره برنامه‌های مورد عرضه قبل از صدور آن به کشور مقصد؛
  ۳. استقرار زیر نظام آموزش عالی فراملی و تدوین ضوابط لازم برای این نوع آموزشها در سطح ملی؛
  ۴. تهیه و عرضه اطلاعات تکمیلی در باره برنامه‌های آموزش عالی فراملی «به‌صورت پیوست دانشنامه» به‌ویژه برای هر دوره آموزشی که به مدرک تحصیلی منتهی می‌شود، به منظور شرح دوره، اطلاعات در باره دانشگاه/مؤسسه همکار و قابلیت‌های که انتظار می‌رود در دانش آموخته پرورش یافته باشد؛
  ۵. اتصال نظام آموزش عالی فراملی به شبکه نظام‌های آموزش عالی فراملی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی؛
  ۶. برقراری ارتباط با سازمانهای ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ارزیابی و اعتبارسنجی در آموزش عالی؛
  ۷. اشاعه مفهوم آموزش عالی فراملی در جامعه علمی کشور و ایجاد درک مشترک درخصوص مزایای آن.
- همان‌طور که در فهرست یادشده ملاحظه می‌شود، برای دستیابی به آموزش عالی فراملی با کیفیت مطلوب باید ساختارسازی صورت گیرد و نیز برای ایجاد زیر نظام آموزش عالی فراملی در نظام آموزش عالی کشور تمهیدات لازم فراهم شود.

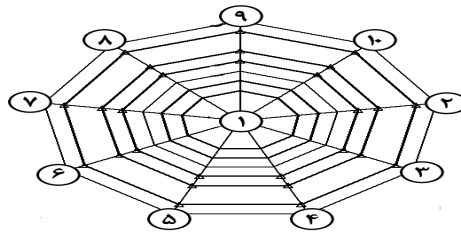
16. 'Degree Mills', Bogus and Fraudulent Transnational Institutions

به‌طور خلاصه، بر پایه مطالعات انجام شده در باره آموزش عالی فراملی، مدیریت و تضمین کیفیت این نوع آموزش عالی در صورتی می‌تواند به‌طور مطلوب انجام شود که کشور مقصد برای ارزیابی و تضمین کیفیت نظام ملی آموزش عالی فراملی خود ساختار مناسب داشته و کشور مبدأ نیز کیفیت این نوع آموزش را اعتبار سنجی کرده باشد.

۴. چه ساختاری برای تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی در کشور ایران مناسب است؟

سازگار تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی باید بخشی از ساختار ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی کشور باشد. لذا، ایجاد نهاد ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی ایران از جمله اولویتهای اصلی به‌شمار می‌آید. هر چند که در دهه اخیر کوششهایی برای ارزیابی مستمر و ارتقای کیفیت آموزش عالی کشور به‌عمل آمده است، اما نهاد ملی آن تاکنون ایجاد نشده است (Farasatkah et al., 2007). طبق بررسیهای به‌عمل آمده، یکی از ساختارهای مناسب برای ارزیابی و تضمین کیفیت در آموزش عالی که در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای تجربه شده است، شبکه تضمین کیفیت است (Bazargan, 2008b). این نهاد شبکه‌ای دارای ویژگیهایی از جمله تقسیم کار، هماهنگی، ارتباط مستقیم، رعایت استقلال عمل، تقویت اعتماد متقابل و نبودن سلسله مراتب است. به‌طوری که سهولت سنجش و تضمین کیفیت به‌وسیله آن کاملاً مشهود است. بدین ترتیب، در ارائه چارچوب پیشنهادی شبکه تضمین کیفیت در آموزش عالی ایران، طراحی ساختار مناسب با ماهیت شبکه‌ای مورد توجه قرار گرفته است. ساختار شبکه‌ای بر این ویژگیها استوار است: رعایت اصل تنوع، انعطاف‌پذیری، اقتدار در انجام یافتن امور، جلب اعتماد افراد ذی‌ربط و ذی‌نفع، پایداری فعالیتها، سهولت رسمیت یافتن و تحقق هدفها و به‌صرفه بودن از نظر منابع مورد نیاز (Bienzle et al., 2007). نظر به ویژگیهای یادشده، قابلیت‌های ایجاد چنین ساختاری برای تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی در کشور ایران وجود دارد.

از آنجا که ساختار شبکه‌ای در فعالیتهای آموزشی از قابلیت زیادی برای حل مشکلات سازمانی برخوردار است، ساختار شبکه‌ای برای ارزیابی کیفیت و اعتبارسنجی آموزش عالی ایران می‌تواند مناسب‌ترین گزینه باشد. بنابراین، شبکه کیفیت دانشگاههای ایران^{۱۷} را- با توجه به نه زیرسیستم اصلی آن [۱]. دانشگاههای جامع دولتی، ۲. دانشگاههای علوم پزشکی، ۳. دانشگاههای تخصصی (صنعتی/کشاورزی/...)، ۴. دانشگاه آزاد اسلامی، ۵. دانشگاههای غیردولتی- غیرانتفاعی، ۶. نظام آموزش عالی علمی- کاربردی، ۷. نظام آموزش عالی نیمه حضوری (پیام نور)، ۸. مراکز آموزش عالی وابسته به سایر وزارتخانه‌ها و دستگاههای دولتی، ۹. مراکز آموزش عالی الکترونیکی] و اضافه کردن زیرسیستم جدید آموزش عالی فراملی به‌عنوان دهمین زیر سیستم- می‌توان ترسیم کرد. به‌طوری که زیرسیستم دانشگاههای دولتی در مرکز شبکه قرار گیرد و سایر زیرسیستمها در حول آن پیوند یابند. در شکل ۱ ساختار شبکه‌ای تضمین کیفیت آموزش عالی ایران نشان داده شده است (Bazargan, 2008b).

شکل ۱- ساختار شبکه‌ای تضمین کیفیت آموزش عالی ایران

از آنجا که اصولاً هر یک از ده زیر سیستم (نظام) آموزش عالی ایران مأموریت ویژه‌ای برعهده دارند، یک پیوند برای هر یک از آنها در شبکه یادشده منظور شده است. یکی از این پیوندها زیر سیستم آموزش عالی فراملی است. پیامد مورد نظر در ایجاد این شبکه، تضمین کیفیت واحدهای آموزش عالی هر یک از زیر سیستم‌های آموزش عالی کشور است. مزیت این ساختار آن است که هر یک از پیوندها (زیر سیستم‌ها) می‌توانند در خصوص چگونگی ارزیابی و تضمین کیفیت برنامه‌ها، دوره‌ها و فعالیتهای خود بیندیشند و از تجربه‌های موفق سایر پیوندها بهره‌مند شوند؛ به بیان دیگر، هدف اصلی از این‌گونه ساختارسازی، توانمند کردن زیرسیستمها (پیوندها) در انجام دادن ارزیابی و تضمین کیفیت است.

شبکه کیفیت دانشگاههای ایران، تار به هم تنیده‌ای از دانشگاهها و مراکز آموزش عالی ایران را شکل می‌دهد که هر عضو آن با گردآوری، تنظیم و تحلیل داده‌های مورد نیاز برای قضاوت در باره کیفیت خود و چگونگی ارتقای آن به‌طور مستمر با سایر اعضا تبادل نظر می‌کند و دانش و تواناییهای خود را برای ارتقای کیفیت آموزش عالی که همانا رسالت اصلی شبکه است، افزایش می‌دهد. از این رو، با نظر به ویژگیهای برشمرده از ساختار شبکه‌ای، زمینه‌های تحقق اهداف زیر در شبکه کیفیت آموزش عالی ایران فراهم خواهد شد:

الف) سهمین شدن در تبادل تجربه‌های مربوط به ارزیابی و بهبود کیفیت در آموزش عالی ایران؛
ب) عرضه بازخورد به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سایر نهادهای ذی‌ربط در باره الزامات (استانداردها)، سیاستها و فرایندهای ارزیابی ارتقای کیفیت آموزش عالی؛

ج) نمایان ساختن نیازها و اولویتهای نظام آموزش عالی در باره ارزیابی و بهبود کیفیت واحدهای آموزش عالی؛
د) افزایش دانش، نگرش و تواناییهای تخصصی در زمینه ارزیابی و ارتقای کیفیت آموزش عالی از طریق برون سپاری برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌ها، دوره‌ها و کارگاههای آموزشی.

به‌طور خلاصه، ارزیابی کیفیت و اعتبارسنجی برنامه‌های آموزش عالی فراملی در صورتی عملی می‌شود که ساختار سازمانی انسجام یافته‌ای برای ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی کشور به وجود آید. در درون این‌گونه ساختار، ارزیابی و اعتبارسنجی برنامه‌ها و دوره‌های آموزش عالی فراملی به‌سهولت انجام پذیر خواهد بود. از این رو، گام اول در استقرار سازکار مناسب برای تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی آن است که ساختار سازمانی ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی ایران مورد توجه قرار گیرد. همان‌طور که پیشنهاد شد، در ساختار شبکه‌ای ارزیابی و

اعتبارسنجی آموزش عالی می‌توان ارزیابی آموزش عالی فراملی را زیرمجموعه‌ای از نظام ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی قرار داد. آن‌گاه، مجموعه ملاکهایی را، که بر پایه تحلیل استانداردها و دستورالعمل‌های تضمین کیفیت در سطح بین‌المللی به ویژه «نظامنامه کیفیت آموزش عالی فراملی» (UNESCO/OECD, 2003) و «نظامنامه روال مطلوب»^{۱۸} (UNESCO/ECH, 2001) برای ارزیابی کیفیت برنامه‌های آموزش عالی فراملی به‌دست داده شده است، به کار گرفت.

بحث و نتیجه‌گیری

آموزش عالی فراملی یکی از گونه‌های داد و ستد خدمات آموزشی در سطح بین‌المللی قلمداد می‌شود (Knight, 2005). در سالهای اخیر، ضوابط لازم الاجرائی برای تضمین کیفیت آموزش عالی فراملی ارائه شده است. اما به‌رغم افق بسیار جذاب این نوع آموزش عالی، به واسطه سوء استفاده‌های سوداگران، بسیاری از دولتها نگاه محتاطانه‌ای به آن دارند. به‌رغم آن، این‌گونه آموزش عالی را باید یک فرصت قلمداد کرد و نه تهدید (Adam, 2001). در این خصوص، هر کشور علاقه‌مند به آموزش عالی فراملی باید اقداماتی به منظور تسهیل آن انجام دهد، از جمله سیاستگذاری و تعهد ملی در خصوص گسترش این نوع آموزش، به‌طوری که چارچوب قانونی دسترسی به بازار آموزش عالی را فراهم کند. این اقدام باعث می‌شود که با تغییر دولتها، سیاست آموزش عالی دگرگون نشود. بدین طریق، برنامه‌های آموزش عالی فراملی با تدوین بخشنامه‌های جدید متوقف نمی‌شود. اقدام دیگر، مربوط به تضمین کیفیت است. این امر مستلزم رعایت حداقلی از الزامات و نیز به رسمیت‌شناختن متقابل گواهینامه‌های تحصیلی، دانشنامه‌ها و اعتبار علمی آنهاست (Knight, 2002). باید توجه داشت که مزایای آموزش عالی فراملی در صورتی قابل حصول است که نظام تضمین کیفیت این نوع آموزشها در کشورهای مبدأ و مقصد ایجاد شده باشد. علاوه بر این، در باره میزان کیفیت آنها سازکار اطلاع رسانی به‌وجود آمده باشد. در صورتی که چنین نظامی، به ویژه در کشور مقصد، وجود نداشته باشد، امکان سوء استفاده از نام مؤسسه‌های آموزش عالی و تسهیلات آنها در سطح بین‌المللی موجب خسارات جبران ناپذیری خواهد شد.

با توجه به اهداف آموزش عالی فراملی و اصول روال مطلوب (UNESCO/APQN, 2006) که به‌وسیله سازمانهای بین‌المللی و منطقه‌ای برای این نوع آموزش پیشنهاد شده است، به نظر می‌رسد که آموزش عالی فراملی در کشور ایران با آغازی ناخوشایند رو به رو بوده است (Iran Newspaper, 2007).

سودجوییهای نامشروع در آموزش عالی فراملی می‌تواند موجب عواقب نامطلوبی برای دانشجویان و نظام آموزش عالی کشور شود. به‌منظور پیشگیری از این‌گونه رویدادهای نامطلوب، لازم است در خصوص استقرار ساختار ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی و همچنین، فراهم آوردن همکاری با نهادهای کیفیت آموزش عالی در سطح منطقه‌ای و ملی اقدامات لازم صورت گیرد.

ارزیابی وضعیت موجود آموزش عالی فراملی در کشور ایران حکایت از آن دارد که در سالهای گذشته برخی از دانشگاههای برتر جهان برای عرضه آموزش عالی فراملی در ایران حضور فعال داشتند. اما، این امر ادامه نیافت. لذا، حضور یادشده در آستانه ورود به عصر دانش - بنیان می‌تواند فرصت مناسبی برای پاسخگویی به افزایش تقاضا برای ورود به آموزش عالی در سطح ملی و بین‌المللی تلقی شود. به‌رغم اینکه کشور ایران به‌عنوان یک کشور

واردکننده [از کشورهایی نظیر انگلستان، استرالیا، روسیه، آمریکا، فرانسه و ...] آموزش عالی محسوب می‌شود، تجربه برخی از دانشگاهها [مانند برنامه‌های آموزشی دانشگاه فردوسی مشهد در کشورهای همسایه] نشان داد که دانشگاههای پژوهشی ایران می‌توانند به‌مثابه یک کشور صادرکننده، آموزش عالی فراملی را عرضه کنند، از جمله می‌توان به آموزش زبان فارسی در سطح فراملی اشاره کرد. چه بسا این امر نیازمند همکاری فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی، بنیاد ایرانشناسی و مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارسی باشد.

بنابراین، برای اینکه بتوان فرصت به‌دست آمده از پدیده آموزش عالی فراملی در کشور ایران را غنیمت شمرد و آن را تهدیدی برای نظام آموزش عالی کشور تلقی نکرد، لازم است نظام ارزیابی کیفیت این نوع آموزش به‌صورت کاملاً کارآمد به ارزیابی طرحها و برنامه‌های پیشنهادی کشورهای عرضه‌کننده آموزش عالی فراملی موظف شود. این امر در صورتی به‌طور کارآمد به اجرا درخواهد آمد که نظام ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی کشور نیز به‌صورت کارآمد به سنجش کیفیت بروندهای آموزش عالی کشور (هر یک از زیر سیستم‌های دهگانه) بپردازد. در خاتمه یادآوری این نکته ضرورت دارد که آموزش عالی فراملی بخشی از فرایند بین‌المللی کردن آموزش عالی و کوششهای هر دانشگاه در این زمینه محسوب می‌شود. هر چند این نوع آموزش می‌تواند در زمینه توسعه اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی کشور مؤثر باشد، اما هدایت این امر خود مستلزم انجام دادن پژوهش و برنامه‌ریزی است. پژوهشی که به تدوین مقاله حاضر انجامیده است، نشان داد که اطلاعات پژوهشی لازم در باره آموزش عالی فراملی به دشواری در دسترس قرار می‌گیرد. از این رو، در هر دانشگاه می‌توان در قسمت فعالیت‌های بین‌المللی به ثبت کوششهای مربوط به آموزش عالی فراملی دانشگاه اقدام کرد و آنها را در دسترس پژوهشگران قرار داد. علاوه بر آن، می‌توان پژوهشگران بالقوه را ترغیب کرد تا به تدوین و اجرای طرحهای تحقیق در باره آموزش عالی فراملی بپردازند. بدین طریق می‌توان کوششهای ذی‌ربط را تقویت کرد و از فرصت لازم برای گسترش آموزش عالی فراملی بهره گرفت.

References

1. Adam, S. (2001); "Transnational Education Project: Report and Recommendations"; Confederation of European Union Rectors Conferences, University of Westminster, Retrieved on 16. 5. 2007, Available at: <http://www.crue.org/espaeuro/transnational-education-project.pdf>.
2. Bazargan, A. (2008 a); Interview with the President of Shaheed Beheshti University, as an Exporter of Higher Education (Unpublished).
3. Bazargan, A. (2008 b); "A Proposal for Establishing Iran Universities Quality Network"; *Computer Report*, Vol. 180, pp. 24-27 (in Persian).

4. Bazargan, A. (2007); "Problems of Organizing and Reporting Internal and External Evaluation in Developing Countries: The Case of Iran"; *Quality in Higher Education*, Vol. 13, No. 3, pp. 207-214.
5. Bazargan, A. et al. (2007); *Final Report of a Survey of Transnational Education in Iran and Proposal for Institutionalizing its Quality Assurance*; Tehran: Institute for Research and Planning in Higher Education (in Persian).
6. Bienzle, H. et al. (2007); *The Art of Networking: European Networks in Education*; Wein: "Die Berater".
7. Farasatkah, M., Bazargan, A. and Ghazi Tabatabai, M. (2007); "A Comparative Analysis of Quality Assurance Systems in the World"; *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, Vol. 44, pp. 1-19 (in Persian).
8. Iran Newspaper (2007); "The Legal Rights and Privileges of the Faked Hawaii Certificates are Withdrawn"; *Iran Newspaper*, (No. 3666, 30th Khordad 1386)(in Persian)
9. Knight, Jane (2005); "Cross-Border Education as Trade: Issues for Consultation Policy Review and Research"; *Journal of Higher Education in Africa*, Vol. 2, No. 3(Spring), Retrieved on 25. 8. 2007 Available at: [http://www.bc.edu/...](http://www.bc.edu/)
10. Knight, Jane (2002); "GATS – Higher Education Implications, Opinions and Questions"; Proceedings of the First Global Forum on International Quality Assurance, Accreditation and the Recognition of Qualification in Higher Education, UNESCO, Paris, 17-18 October 2002, Paris: UNESCO.
11. Lee, M. (2006); Transnational Higher Education of Korea: The Task and Prospects; In F. Huang (Ed.); *Transnational Higher Education in Asia and the Pacific Region*; Higashi-Hiroshima: Hiroshima University/RIHE.
12. McBurnie, G. and Ziguras, C. (2004); The Regulation of Transnational Higher Education in Southeast Asia: Case Studies of Hong Kong, Malaysia and Australia; in M Tight (ed.); *The Routledge Falmer Reader in Higher Education*; London: RoutledgeFalmer, pp. 270-286.

13. Middlehurst, R. (2002); "The Developing World of Borderless Higher Education, Markets, Providers, Quality Assurance and Qualifications"; Proceedings of the First Global Forum on International Quality Assurance, Accreditation and the Recognition of Qualification in Higher Education. UNESCO, Paris, 17-18 October 2002, Paris: UNESCO.
14. Moses, Ingrid (2004); "Global Aspects of Quality Assurance in Education, an Australian Perspective"; Keynote Paper Presented at the International Conference on: "Toward Mutual Recognition: Educational Benchmarking and Quality Assurance"; Sofitel Central Hua Hin Resort, Prachuab Kirikhan. Thailand; 16-19 November 2004; URL: www.ia-up.org/Thailand.%20Nov%2004%20-%20Global%20Aspects%20of%20QA.doc;
15. Poley, Janet (1996); Notes from Transnational Education and the Quality Imperative; The International Conference of GATE the Global Alliance for Transnational Education September 4-6, New Connaught Rooms- London, England <http://www.adec.edu/international/gate2.html>. (Accessed 20. 6. 2007).
16. Santos, S. (2002); "Regulation and Quality Assurance Transnational Education"; *Tertiary Education and Management*, Vol. 8, No. 2, pp.79-112.
17. Stella, A.(2006); "Quality Assurance of Crossborder Higher Education"; *Quality in Higher Education*, Vol. 12, No. 3, pp. 257-276.
18. UNESCO/APQN (2006); *UNESCO-APQN Toolkit: Regulating the Quality of Cross-Border Education* (A Collaborative Project of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the Asia Pacific Quality Network (APQN), Available at: http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/apeid/Documents/UNESCO-APQN_Toolkit.pdf (Accessed 22.6.2007).
19. UNESCO/OECD (2005); *Guidelines for Quality Provision in Cross-Border Higher Education*; Paris: UNESCO and OECD.
20. UNESCO/European Centre for Higher Education (ECHE) (2001); Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education; Adopted by the Lisbon Recognition Convention Committee at its Second

Meeting, Riga, 6 June 2001, Retrieved on 11. 6. 2007, Available at: <http://www.cepes.ro/hed/recogn/groups/transnat/code.htm>.

21. Vignoli, G. (2004); "What is Transnacional Education?"; Retrieved on 16. 5. 2007, Available at: <http://www.cimea.it/servlets/resources?contentId=2831&resourceName=Inserisci%20allegato> .
22. Woodhouse, D. (2006); "The Quality of Transnational Education: A Provider View"; *Quality in Higher Education*, Vol. 12, No. 3, pp. 277-281.

Archive of SID